

І С Т О Р І Я

УДК 94(470.23)"18/20"

РЕСПУБЛІКА КІР'ЯСАЛО – ДЕРЖАВНИЦЬКИЙ ПРОЕКТ ФІНІВ-ІНГЕРМАНЛАНДЦІВ

Д.В. Ковальов

*аспірант кафедри історії та політичної теорії,
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»
Тел. +380-50-914-17-76; e-mail: denkovaljov@live.com*

The research is devoted to the study of the Ingrians' national liberation movement in the summer of 1918 – autumn of 1920. The author determined the influence of the tumultuous revolutionary and military events that took place at that time on the territory of the former Russian Empire from the Ingrian Finns' most active representatives' point of view. The author also analyzed the main battles of ethnic Ingrians' armed units against the Bolsheviks on the Karelian Isthmus and in the south-west of the then Petrograd Governorate.

Key words: North Ingria, Ingermanland, Civil War, Kirjasalo, Yrjö Elfvengren.

Стаття присвячена дослідженню національно-визвольного руху фінів-інгерманландців влітку 1918 – восени 1920 рр. Визначено вплив бурхливих революційних і воєнних подій, що відбувалися у той час на території колишньої Російської імперії, на світогляд найбільш активних представників інгерманландського народу. Проаналізовано основні бої збройних загонів етнічних фінів-інгерманландців проти більшовиків на Карельському перешийку та на Південному Заході тогочасної Петроградської губернії.

Ключові слова: Північна Інгрія, Інгерманландія, громадянська війна, Кір'ясало, Юрйо Ельфвентрен.

Інгрія або Інгерманландія – історико-етнографічний регіон на Сході Фінської затоки та на Заході Ладозького озера. Корінними мешканцями на цій землі є іжорці, вепси та фіни-інгерманландці. Упродовж століть Інгрія входила до різних державних утворень: Русі, Новгородської Республіки, Шведського королівства та

Російської імперії. Однак доленосним для цього регіону варто вважати період громадянської війни (1917 – 1922 рр.), коли місцеві селяни, не бажаючи ставати частиною держави рад, підняли повстання, створивши на короткий час власну республіку зі столицею у селищі Кір'ясало. У боротьбі з більшовиками інгерманландці не тільки здобути державну самостійність, але й у першу чергу зберегти свою національну і культурну самобутність, за прикладом старших братів – фінів.

Актуальність. Проблема короткотривалого існування Республіки Північна Інгрія (фін. *Pohjois-Inkerin tasavalta*) та її боротьби з більшовиками в українській історичній літературі не досліджувалося. Головною причиною варто вважати віддаленість та безперспективність вивчення цього питання, оскільки для України більш важливим є відкриття і популяризація власних національних державницьких проєктів періоду лютого 1917 – грудня 1922 рр. Крім того, обмеження доступу до архівних матеріалів у радянський час, які містять відомості про боротьбу інгерманландців за свою самостійність, також істотно вплинуло на відсутність зацікавлення в українських істориків. Проте необхідно зауважити, що висвітлення даної проблеми допоможе усвідомити закономірність невдач, що спіткали багатомільйонну українську націю у вказаний період на прикладі малих народів колишньої Російської імперії, зокрема – фінів-інгерманландців. **Мета** даної статті полягає в тому, щоб, ґрунтуючись на науковій та практичній значущості проблеми, а також на аналізі наукової літератури, об'єктивно і всебічно дослідити національний рух фінів-інгерманландців у період з квітня 1918 р. по грудень 1920 р. Для досягнення заявленої мети, автор поставив перед собою наступні **завдання**: 1) проаналізувати причини та умови, які сприяли виникненню у селян Північної Інгрії невдоволення діяльністю новостворених органів більшовицької влади й переростання його в стихійні повстання; 2) дослідити етапи формування добровольчого збройного війська фінів-інгерманландців під проводом Юрійо Ельфвенгрена, яким допомагала людським ресурсом і зброєю сусідня Фінляндія, а також його місце та роль у національному русу на Півночі та Заході Інгерманландії; 3) визначити ставлення фінляндських та естонських урядовців, а також командування білогвардійського Північного корпусу (згодом – Північно-Західної Армії) до інгерманландського національного фактора у боротьбі з більшовиками у вказаний період.

Під час здійснення даного дослідження, було проведено глибокий і всебічний огляд дотичної літератури. Зокрема плідні напрацювання широкого загалу фінських (М. Енгман [11], Т. Флінк [12], Ю. Нійністьо [13], А. Пююккьойнен [14] і Т. Вігавайнен [15]) і російських (М. Коронен [5], А. Рупасов [6], М. Таргіайнен [7], Г. Усискін [8] та В. Холодковській [9]) істориків вищезазначеного періоду допомагають зрозуміти ступінь вивченості тематики та узагальнити історіографію. Окремо слід згадати українського дослідника Д. Шурхала, який у своїй монографії «Скоропадський, Маннергейм, Врангель: кавалеристи–державники» змалював життєвий шлях Юрійо Ельфвенгрена [10]. Водночас, доволі вагомий внесок здійснили лише кілька дослідників.

Так, на сторінках історичного дослідження міністра оборони Фінляндії Ю. Нійністьо «Історія племінних воєн 1918–1922» розкривається сутність зовнішньої політики уряду самостійної Фінляндії щодо братських народів (естонців, карел, інгерманландців), які вели боротьбу з більшовизмом [13]. Автор приділив велику увагу допомозі фінляндської армії під командуванням генерала Карла–Густафа–Еміля Маннергейма війську Північної Інгрії навесні–влітку 1919 р. У свою чергу, історик М. Таргіайнен у своїй монографії «Інгерманландський перелом: Боротьба інгерманландських фінів у Громадянській війні на Північному Заході Росії (1918–1920 гг.)» загострює увагу читача на національному факторі боротьби [7]. Дослідник також демонструє хиткий зв'язок повстанців у Кір'ясало з командувачем Північно–Західної Армії М.Юденичем, який через спільні дії прагнув швидким наступом взяти охопленій більшовицькою революцією Петроград.

Після отримання Фінляндією самостійності (6 грудня 1917 р.) її уряд на чільне місце поставив завдання по збереженню власної державності. Короткотривала Визвольна війна (28.01–16.04.1918) проти місцевих лівих, яких підбурювали російські більшовики, завершилась перемогою чинного уряду та армії під командуванням генерала К.–Г.–Е. Маннергейма [3: 17]. У кулуарах Генерального штабу Фінляндії по черзі розробляються плани оборони та наступу. Суть їх полягала в створенні укріплених позицій на кордоні з РСФСР. Існування червоної Росії фінляндські армійські та політичні кола розглядали як тимчасове непорозуміння, що має зникнути з мапи Європи упродовж наступних десятиліть. Саме тому вже на початку літа 1918 р. у Східну Карелію входить регулярне військо

Фінляндії та спонукає місцеве населення до боротьби проти більшовиків [3: 17]. У відповідь Рада Народних Комісарів та підконтрольна їй Надзвичайна комісія (далі – ЧК) розпочинають червоний терор на підвладній території Інгерманландії та Карелії, де переважну більшість населення складають братні фінам народи. Опинившись втягнутими в громадянську війну та двосторонній конфлікт, інгерманландці не могли не відчувати на собі впливу їх суперечливих процесів. Якщо переважна більшість не прийняла Жовтневий заколот більшовиків та нову радянську владу, то поодинокі представники інгерманландського народу навіть добровільно влилися в лави Робітничо–Селянської Червоної Армії (далі – РСЧА), повіривши у пропагандистські гасла [8: 229].

Також негативно до РСФСР додавали близькість фронтів, посилення примусових заходів (експропріація продуктів і майна), збільшення чисельності біженців у Фінляндію, зростання злочинності та бандитизму, високий рівень безробіття. Упродовж літа–осені 1918 р. Генеральний штаб Фінляндії таємно розробляв докладні плани, спрямовані на захоплення Петрограда при спільному наступі з білогвардійською Північно–Західною Армією. Найбільш радикальні кола також виношували плани розбудови Великої Фінляндії шляхом поглинання Східної Карелії та Інгерманландії [4]. Через те, що кампанія з визволення карел від більшовиків з активної фази перейшла у позиційну війну, то центр інтересу Фінляндії змістився в бік Інгерманландії. Тим більше що остання займала досить зручне географічне положення.

Варто наголосити, що одним з факторів, який вплинув на зростання національної самосвідомості інгерманландців, було документальне підтвердження з боку Ради Народних Комісарів самостійності Фінляндії [3: 15]. Мешканці Інгерманландії бачили, що попри військову агресію проти нових сусідів, червона Росія декларувала їм своє визнання як суверенного, а отже й рівноправного актора постімперської дійсності. Це спонукало найбільш активних інгерманландців до створення власних державницьких політичних і військових організацій [7: 34]. Разом з тим у Таллінні, де нещодавно було проголошено самостійність Естонії (24 лютого 1918 р.), розпочато формування Інгерманландського полку біженцями з Карельського перешийка, майбутньої Республіки Північної Інгрії [12: 116]. Ця військова формація підпорядковувалась безпосередньо командувачу Естонської армії – полковнику Йогану Лайдонеру.

Однак оперативні дії Інгерманландського полку на передовій направляв очільник Північного корпусу – генерал Олександр Родзянко, котрого восени 1919 р. змінив М. Юденич вже як командувач Північно–Західної Армії (далі – ПЗА). У свою чергу тимчасовий уряд Естонської Республіки розглядав всю територію Інгерманландію як буферну зону між собою та червоним Петроградом. Саме тому Й. Лайдонеру було доручено співпрацювати з білогвардійською Північно–Західною Армією та всіляко допомагати інгермандацям, котрі прагнули дійти до свого краю, знищивши на марші головний осередок більшовизму в Росії.

На відміну від Антона Денікіна та Олександра Колчака, М. Юденич визнавав самостійницькі ідеї мешканців Півночі та Заходу колишньої Російської імперії та просив у командувача Інгерманладського полку кавалергарда Александра Тюнні здійснювати спільну координаційну роботу щодо спільного наступу на Петроград [1: 159]. Останній, до слова, листувався з майбутнім лідером Республіки Північна Інгрія Юрйо Ельфенгренем, що залишив звільнений українцями Крим та оселився в місті Віпурі, про залучення фінляндської армії у боротьбі з російськими більшовиками. Навесні 1919 р. на півдні Карельського перешийка з ініціативи фінської секції Петроградського губернського комітету Російської комуністичної партії (більшовиків) розпочалася кампанія примусової мобілізації інгерманландського населення до лав РСЧА [14]. У тих, хто саботував дії більшовиків та ухилився від служби, комісари експропріювали майно «на потреби держави рад», оголошуючи зрадниками та контрреволюціонерами. Звісно, що у хід йшли репресії – представники ЧК арештували та піддали тортурам за непослух радянській владі кілька сотень чоловіків з селищ Коркіюякі, Токсово, Куйвайсі, жінок і дітей примусово переселили на кордон між Петроградською та Новгородською губернією [15: 142]. Каральними акціями керував начальник внутрішньої оборони Петрограда – Яков Петерс. Рятуючись від переслідувань, мешканці прикордонних інгерманладських сіл переходили на фінляндську територію, де після ретельної перевірки їм дозволяли залишитись. Ті, хто втік у сусідню Фінляндію, але прагнув повернутись у рідний край, зголошувались у загін під командуванням Ю. Ельфенгрена, який почав набір добровольців під час наступу на Петроград об'єднаного війська Естонії та Північного корпусу О. Родзянко. Там же був залучений Інгерманландський полк А. Тюнні – 15–16 травня

1919 р. у гирлі річки Луга з естонського корабля десантовано 450 інгерманладських піхотинців, що зайняли село Йоенперя [7: 68].

Упродовж доби вони здійснили марш до селища Копор'є, збільшивши свою чисельність до 500 бійців, користуючись підтримкою місцевих мешканців. До Петрограда лишались лічені кілометри. Проте 18 травня інгерманландці зазнали нищівної поразки від загону РСЧА, що здійснював оборону фортеці Копор'є – шквальним вогнем на відкритій місцевості було вбито А. Тюнні та 43 його підлеглих [12: 132]. У результаті Інгерманландський полк було виведено з зони наступальних дій у запілля, де його мали поповнити добровольці з Таллінна, Нарви та Ямбурга. Перша серйозна поразка викрила наявні суперечності між штабом полку і командармом О. Родзянко, який не тільки був незадоволений його подвійним підпорядкуванням, але й звинувачував інгерманладців у сепаратизмі. Це перекреслило спільні фронтові досягнення. Тому 12 червня Інгерманландський полк був оперативно підпорядкований Північному корпусу і чисельно зменшений вдвічі – переважна більшість його особового складу (включно з офіцерами) висловила свою незгоду з такими діями, після чого було вирішено виїхати у Фінляндію до новосформованого загону Ю. Ельфвенгрена [1: 168].

Надалі недалекоглядна політика О. Родзянко, як і А. Денікіна з О. Колчаком, щодо малих народів колишньої Російської імперії, котрі прагнули самостійності, серйозно звузила соціальну базу поповнення білогвардійського війська і негативно позначилося на настроях місцевого населення, зокрема в Інгерманландії. Вузьке бачення ситуації та бажання одноосібно вести боротьбу з більшовиками згодом завело на манівці поборників «єдиної та неподільної Росії» й зрештою стало однією з головних причин поразки у громадянській війні. На початок літа 1919 р. добровольча формація інгерманландців на півночі Карельського перешийка вже налічувала 402 бійці [13: 173]. Загін Ю. Ельфвенгрена мав власні знаки приналежності – жовто-синьо-червоні шеврони та погони жовтого кольору з провітом (дві червоні смуги та синя посередині).

Поки відбувались вишколи новосформованого загону в околицях Вііпурі, 11 червня 1919 р. група бунтівних селян чисельністю 150-200 осіб захопила прикордонне селище Кір'ясало [2]. За кілька днів до повстанців приєдналися ще 5 населених етнічними фінами-інгерманладцями та іжорцями пунктів – Аутіо, Пусанмякі, Тіканмякі, Уусікюля і Вангакюля. Спроби більшовицьких прикордонників

вибити селян на територію Фінляндії зазнали невдачі. Селяни утворили так званий «Кір'ясальський виступ» (фін. *Kirjasalon kiila*) площею близько 30 км², який знаходився в 50 кілометрах від Петрограда [6: 66]. Плацдармом інгерманландського визвольного руху на Карельському перешийку став район Рауту-Раасулі по той бік фінляндського кордону. На березі річки Вуокса у прикордонному селищі Рауту 9 липня 1919 р. відбулися збори 400 інгерманландських біженців, які обрали Тимчасовий Комітет Північної Інгрії (фін. *Pohjois-Inkerin Hoitokunta*) [11: 212]. На першому засіданні новоствореного органу вже у Кір'ясало було проголошено створення самостійної Республіки Північна Інгрія (фін. *Pohjois-Inkerin Tasavalta*) [11: 213]. Здійснення оборони та захист інтересів молоді республіки було покладено на загін під командуванням Ю. Ельфвенгрена. Позиція офіційної влади Фінляндської Республіки на той момент була двоїстою: діям інгерманландських самостійників у прикордонні не чинили перешкод, однак було заборонено Збройним Силам надавати будь-яку підтримку повстанцям. Перший наступ РСЧА 15-20 липня 1919 р. на «Кір'ясальський виступ» відкинув інгерманландців за лінію кордону [5: 138]. Але це був тимчасовий успіх більшовиків, для яких основним театром воєнних дій лишалися західні околиці Петрограду, Схід України та Поволжя. Водночас офіційна позиція Ради Народних Комісарів полягала у вигнанні так званих «білогвардійських банд» та сил «контрреволюції» з півночі Карельського перешийка, при цьому було категорично заборонено переходити кордон Фінляндії. Розуміючи, що інгерманландська справа зазнає поразки, загін Ю. Ельфвенгрена (майже 1000 штиків) проти ночі 22 липня роззброїв фінляндських прикордонників у Рауту, розпочавши контрнаступ на Кір'ясало [2].

У результаті дводенних боїв інгерманландцям вдалося не тільки відвоювати втрачені території, але зайняти великий населений пункт Куйвайсі за 20 км від Петрограда. Після цього Тимчасовий Комітет Північної Інгрії почав розбудовувати молоді республіку на площі вже 75 км². У звільнених селах інгерманландські повстанці швидко ліквідували у зародку більшовицьку загрозу. Ставлення місцевого населення до нової влади не було одностайним: частина мешканців підтримувала, інші ставилися з пересторогою, але була одностайна думка – краще свої (інгерманландці) господарюватимуть, ніж червоні комісари. На початку серпня 1919 р. загони Ю. Ельфвенгрена оформилися у Північно-Інгерманландський полк, місцем дислокації

якого була столиця молодій республіки – Кір'ясало [7: 102]. Кількість вишколених і готових до бою бійців збільшувалась з кожним днем – від 799 осіб на початку липня до 1136 на початку жовтня. Активних спроб захопити Республіку Північна Інгрія з боку більшовиків не робилося через небезпеку почати війну з Фінляндією, уряд якої *de facto* підтримував повстанців під проводом Ю. Ельфвенгрена, але *de jure* проголосив нейтралітет. Тому командування РСЧА обмежилось значним зміцненням оборони Карельського перешийка поблизу Шліссельбурга та Петрограда. У серпні-вересні в околицях Кір'ясало зібралось від 5000 до 7000 біженців (етнічних фінів-інгерманландців, вепсів та іжорців), розв'язання проблеми яких Ю. Ельфвенген поклав на Тимчасовий Комітет Північної Інгрії [14]. Командування РСЧА скористалось замішанням у лавах повстанців та вже 25 вересня 1919 р. йде у наступ, який, проте, був вдало відбитий [11: 217]. Розуміючи, що черговий прорив більшовиків може стати фатальним, Ю. Ельфвенген налагоджує зв'язок з М. Юденичем. Упродовж місяця йдуть перемовини щодо спільних дій. Вони завершилися скоординованим наступом на Петроград з Південного Заходу та Півночі у ніч з 21 на 22 жовтня 1919 р. [1: 173]. Варто зауважити, що напередодні основних боїв лави Північно-Інгерманландського полку поповнили добровольці з Фінляндії. 500 загартованих у боях на фронті у Східній Карелії бійців, які прагнули допомогти братам по зброї, стали справжнім подарунком для Ю. Ельфвенгрена [13: 180].

Відповідно до угоди між командуванням ПЗА і Тимчасовим Комітетом Північної Інгрії загопи повстанців (у разі, якщо вони першими увійдуть в Петроград) повинні були зайняти місто і виконувати функції військової поліції, до стабілізації становища на всій території Росії, після чого – повернути новій законно обраній російській владі. На відміну від білогвардійців, що злагоджено йшли у наступ, у Північно-Інгерманландського полку існувала реальна проблема – досить велика протяжність фронту і відсутність надійного зв'язку між загонами. Доволі часто накази Ю. Ельфвенгрена передовим частинам надходили з великим запізненням і вже не мали практичного значення.

Так, після запеклих триденних боїв за станцію Куйвайсі (21–24 жовтня 1919 р.), повстанцями довелося відступати, залишивши важливий транспортний вузол більшовикам [9: 163].

Інгерманландці наступали на селище Токсово – свій духовний та культурний центр. На короткий час бійцям Північно–Інгерманландського полку навіть вдалося захопити прикордонну смугу від Куйвайсі до узбережжя Ладозького озера (хутір Вуолеярві), але вони були вибиті назад в Кір'ясало [9: 164]. Надії Ю. Ельфвенгрена на переможний наступ М. Юденича не виправдалися. Осінній рейд ПЗА зазнав поразки через взаємну недовіру та відсутність узгодженості в планах серед командувачів різних білогвардійських військ, кожен з яких марив власними перемогами над більшовиками [10: 221].

З усім тим, невелика ділянка прикордонної території з центром у Кір'ясало до осені 1920 р. залишалась під контролем Республіки Північна Інгрія. Рівночасно Північно–Інгерманландський полк, який займав цю територію, отримав офіційний статус підрозділу прикордонної охорони Фінляндської Республіки [2]. Всі його бійці оперативно отримали паспорти держави–протектора Інгремандії. У грудні 1919 р. через невдалі спроби розширити територію Республіки Північна Інгрія Юрйо Ельфвенгрен був відсторонений від посади і відправлений під арешт у селище Рауту [14]. На початку лютого 1920 р. урядовці в Гельсінкі дозволили йому виїхати з країни за умови, що він складе свої повноваження і змусить решту повстанців перейти на бік Фінляндії. Без командувача війська державний лад Республіки Північна Інгрія опинився під загрозою ліквідації – більшовики готували новий наступ на Кір'ясало. Але у повстанців ще були сили дати гідну відсіч ворогу.

На прикордонній станції Раяйокі 12 квітня 1920 р. було розпочато мирні перемовини між Фінляндією (яка взяла на себе роль протектора Північної Інгрії) і РСФСР [6: 99]. Більшовики ж вважали Республіку Кір'ясало внутрішньою справою Росії, тому не бажали ні на крок поступатись у даному питанні. Все вирішилось 23 квітня, коли інгерманландці атакували загін РСЧА у селищі Ласісаво [12: 148]. Це був останній відчайдушний наступ повстанців, у наслідок якого делегація РСФСР залишає Раяйокі до осені, залишаючи питання приналежності бунтівної Інгремандії відкритим. І в Гельсінкі, і в Москві не надавали йому великого значення, вважаючи авантюрою. Тому, коли 14 жовтня у Тарту було підписано двосторонню угоду між Фінляндією та РСФСР, ніхто окрім повстанців в Кір'ясало, не здивувався новим повоєнним реалієм – було відновлено стару лінію кордону на Карельському перешийку

(Республіку Північна Інгрія було ліквідовано, а її територія переходила під владу більшовиків) [15: 164]. Єдиною справою для тих, хто не хотів миритися з такою ситуацією, став організований почесний вихід з Кір'ясало у прикордонне фінляндське селище Тіканмякі. Вранці 5 грудня перед лавою бійців було урочисто спущено прапор вільної Інгремандії, після чого дві колони у мундирах рушили у бік Фінляндії [13: 185]. За ними потягнулися і валки цивільних біженців, котрі не хотіли знов людським ресурсом держави рад. У День Незалежності Фінляндії було офіційно видано наказ про розформування Північно-Інгерманландського полку, бійці якого переходили в армійський резерв нової Батьківщини [8: 243].

Висновки. Комплексний аналіз джерел і вивчення широкого спектра наукової літератури дозволяє зробити ряд висновків:

I. Національний рух в Інгерманландії був складовою частиною визвольних рухів на просторі колишньої Російської імперії. А проте, він мав ряд власних особливостей: розвивався навколо Петрограду (імперської столиці та «колиски революції»); виник на тлі здобуття державної самостійності двох братніх країн – Фінляндії та Естонії; співпрацював із завчасно програшними силами (ПЗА) у громадянській війні, для легітимації власної державності.

II. Республіка Північна Інгрія була суто селянським державним утворенням, що орієнтувалась на не менш аграрну Фінляндію, воєнний досвід боротьби з більшовиками якої надихав бійців Північно-Інгремандського полку. Ймовірно, що сліпа довіра військово-політичного керівництва Республіки Кір'ясало, у першу чергу Ю. Ельфвенгрена, урядовцям у Гельсінкі стала визначною для подальших подій: перші бачили у Фінляндії протектора-захисника, у той час як другі надавали Інгерманландії виключно роль можливого територіального надбання у разі перемоги над більшовиками.

III. Червоний терор, примусова мобілізація і продрозкладка – основні причини повстання у Кір'ясало. Але, якщо на початку (осінь 1918–літо 1919 рр.) проти більшовиків виступив чи не кожен двір на Карельському перешийку в очікуванні придушення Жовтневого заколоту, то після поразки походу на Петроград восени 1919 р., проявились емоційний занепад і певна пасивність місцевого населення, які не бачили перспективи для подальшого опору. Не варто забувати, що цьому також сприяли постійні нагадування-прокламації вищого білогвардійського керівництва до малих народів,

що після спільної перемоги над більшовизмом постане «єдина і неподільна Росія».

ЛІТЕРАТУРА

1. Интервенция на Северо-Западе России (1917-1920 гг.) [Текст] / под ред. В. Шипшкин. – СПб: «Наука», 1995. – 398 с.
2. Ковальов Д. Боротьба Північної Інгрії за самостійність [Електронний ресурс] / Д. Ковальов. // «Національна Ініціатива». – Липень 2015. – Режим доступу: <http://initiati venational.blogspot.com/2015/07/kirjasalon-tasavalta.html>
3. Ковальов Д. «Фінляндська Народна Республіка» як більшовицька авантюра [Текст] / Д. Ковальов // Полілог. – Вип. 3. – Одеса, 2016. – С. 11-22.
4. Ковальов Д. «Будівничі» Великої Фінляндії: з панців у вир політики [Електронний ресурс] / Д. Ковальов // «Пломінь». – Режим доступу: <http://blog.plo min.club/builders-of-great-finland-from-the-chains-to-the-top-of-the-policy/>
5. Коронен М. Финские интернационалисты в борьбе за власть Советов [Текст] / М. Коронен. – Л.: «Лениздат», 1969. – 224 с.
6. Рупасов А. Чистиков, А. Советско-финляндская граница. 1918-1938 гг. Очерки истории [Текст] / А. Рупасов, А. Чистиков. – СПб., 2016. – 242 с.
7. Тарггайнен М. Ингерманландский излом: Борьба ингерманланд. финнов в Гражданской войне на Северо-Западе России (1918–1920 гг.) [Текст] / М. Тарггайнен. – СПб., 2001. – 352 с.
8. Уськин Г. Из революционной истории Карельского перешейка (1820–1920) [Текст] / Г. Уськин. – Л., 1987. – 336 с.
9. Холодковский В. Финляндия и Советская Россия. 1918-1920 [Текст] / В. Холодковский. – М.: «Наука», 1975. – 266 с.
10. Шурхало Д. Скоропадський, Маннергейм, Врангель: кавалеристи-державники [Текст] / Д. Шурхало. – К.: «Залізний тато», 2018. – 332 с.
11. Engman M. Raja Karjalankannas 1918-1920 [Teksti] / M. Engman. – Helsinki: “Wsoy”, 2007. – 797 s.
12. Flink T. Pois Inkeristä, ohi Inkerin [Teksti] / T. Flink. – Helsinki: “Yliopistopaino”, 1995. – 232 s.
13. Niinistö J. Heimosotien historia 1918–1922 [Teksti] / J. Niinistö. – Helsinki: “Suomalaisen Kirjallisuuden Seura”. – 307 s.
14. Pyykköinen A. Kannaksen sankari [Verkkosivusto] / A. Pyykköinen // Terijoki. – Elokuu, 2009. – Käyttötila. – Mode of Access: https://terijoki.spb.ru/history/templ.php?pa ge=pykkenelf_fi&lang=en
15. Vihavainen, T. Itäraja häviää: Venäjä ja Suomen kaksi vuosisataa [Teksti] / T. Vihavainen. – Helsinki: “Otava”, 2011. – 303 s.

*Рекомендовано до друку науковим керівником д.і.н., проф. В.О. Василенко
Стаття надійшла до редакції 25.02.2019*